

Şux adamın qəmgin sonu...

...Şəmsi Bədəlbəyli mən hələ uşaqlıqdan tanıyırdım. Neçə kərə bizim evimizdə olmuşdu, atamla dost idi. Tez-tez Ş.Bədəlbəylinin bədii rəhbər olduğu Musiqili Komeidiya teatrına gedirdim.

1976-cı ildə baş redaktoru olduğum «Qobustan» toplusu aktyor evinin dördüncü mərtəbəsində yerləşirdi. Elə həmin il Teatr cəmiyyətinin növbəti qurultayında Şəmsi Bədəlbəyli bu cəmiyyətin sədri seçildi, mən də heç özüm gözləmədən ictimai əsaslarla onun birinci müavini oldum. Görünür mənim yerimə bu məsələni düzüb-qoşanlar o fikirdəymiş ki, madam ki, mən bu binaya gedib-gəlirəm, mənə nə ayrıca kabinet lazımdı, nə də xüsusi maaş. Bu haqda hardasa yazmışam, təkrar etmək istəmirəm. Hər halda biz Şəmsi müəllimlə düz yeddi il sərəsər bir yerdə işlədik. Həmin illər sözün əsil mənasında məhsuldar, gərgin yaradıcılıq illəri kimi yadda qalıb.

Şəmsi müəllimin xasiyyətindəki bir sıra keyfiyyətlər - xeyrixahlıq, təvazökarlıq, saflıq məndə həmişə rəğbət oyadıb. Elə-belə münasibətlərdə isə o hamı ilə dil tapan və şad-xürrəm bir adam idi. Hamıya hörmətlə yanaşar, hamının sözünü diqqətlə dinləyər, məsləhət verər, kiminsə əlindən tutar, kömək ələyər. Bir dəfə mən belə bir fikir irəli sürdüm - yaxşı olar bizim teatr Cəmiyyətində ayrıca bir teatr studiyası yaradılsın. Şəmsi müəllim o dəqiqə bu ideyanı bəyəndi. Həmin studiyaya

rəhbər kimi isə Rüstəm İbrahimbəyovun məsləhəti ilə istedadlı rejissor Vaqif İbrahimoğlunu dəvət etdim.

Şəmsi müəllim teatr sənətində həmişə yenilik tələfdarı idi. Çox tezliklə elə bizim Cəmiyyətin çətrini altında daha bir ocaq «Dostluq» teatrı yarandı, bu teatrın xətti ilə Bakıdakı səhnələr Sovet İttifaqının məşhur teatrlarında qurulan ən layiqli tamaşalarla zənginləşdi. Moskva, Leningrad, Tbilisidən gələn truppaların tamaşalarına adətən biz Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Heydər Əliyevi dəvət edirdik və o da demək olar ki, bizim bütün dövrlərimizi qəbul ələyirdi. Hər bir tamaşa bitəndən sonra o səhnəyə çıxar, aktyorlarla söhbətləşər və mən təəccüb qalardım ki, o indicə baxılan tamaşanı yüksək peşəkarlıqla, ustalıqla necə təhlil edər, öz qeydlərini söyləyir.

Mən «Üzeyir Hacıbəyov. Uzun ömrün akkordları» filmi çəkəndə Şəmsi müəllim çox dadıma çatıb. O böyük bəstəkarın həyatından maraqlı şeylər danışdı, fəxr ələyər ki, Üzeyir bəy Şəmsidən başqa qohumlarına nisbətən çox razıymış. (Onun da Üzeyir Hacıbəyliyə qohumluğu çatırdı.) Biz filmdə Şəmsi Bədəlbəylinin köməkliliyi ilə «Ər və arvad» musiqili komediyasından bir ariyanı bərpa etdik. Şəmsi müəllim o ariyanı mənə və film musiqi redaktoru, bəstəkar Nazim Əliverdiyevə üçün oxudu və Nazim həmin ariyanı onun avazından nota yazdı.

Teatr cəmiyyətində işləyəndə Şəmsi müəllim mənə təklif etdi ki, onun arxivindən bir neçə şəxsi məktubu «Qobustan»da çap edim. Həvəslə

azlıq verdim və 1980-ci ildə, «Qobustan»ın üçüncü nömrəsində Şəmsinin böyük qardaşı bəstəkar Əfrasiyab Bədəlbəyliyə Cəfər Cabbarlının məktubları çap olundu. Eyni zamanda bunların arasında Aram Xaçaturyanın və Qara Qarayevin Şəmsiyə yazdığı məktublar da vardı. Cəfər Cabbarlının məktubları şəxsi karakter daşıyır, Xaçaturyanla Qarayevin məktubları isə ictimai əhəmiyyət kəsb etdiyindən mən onları burda təqdim etməyi lazım bilirəm. Bu məktublar rusca yazıldığından azərbaycancası ilk dəfədi çap olunur. Təəssüf ki, bunların əslini indi mənə yoxdur.

A.Xaçaturyanın məktubundan:

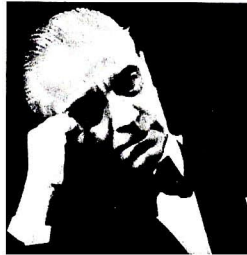
«Əziz Şəmsi! Neçə gündür ki, mən Moskvadayam. Bakını böyük məhəbbətlə, Bakı ictimaiyyətinə və özüm Şəmsi sizi böyük hörmətlə xatırlayıram. Mənim atəşin salamlarımı qardaşınız Əfrasiyaba yetirmənizi xahiş edərdim. Onun ressenziyasını oxudum. Çox ciddi və dəyərli məqalədi. Əfrasiyabın musiqili - nəzəri bilikləri imkan verir ki, o bu işlə arası kəsilmədən məşğul olsun. Eləcə də Niyaziyə, Soltan Hacıbəyova, Ramazan Həmzətoviçə, Əmirova, Ələsgərova, ümumiyyətlə mənə tanıyanların hamısına mənim salamlarımı yetirin. Məndən Qara Qarayevə atəşin salamlar. Çox təəssüf ki, onunla görüşüb sağollaşa bilmədim.

Niyazi çox istedadlı, ümumittifaq şöhrəti qazanmış bir dirijordur. Onun böyük musiqi şəxsiyyəti və insani keyfiyyətləri kollektivi nümunəvi bir orkestrə çevirib. Mənim fikrimcə, Azərbaycan mədəniyyətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Niyazi o orkestri həmişə yaxşı formada saxlamaq üçün çox ciddi işlər görür.

Mənim Bakıda olmağım çox əlamətdar bir hal idi və bu səfərin dəyəri təkcə musiqi ictimaiyyəti ilə görüşməyimlə bitmir. Mən istedadlı Azərbaycan xalqının qədir-giymətini daha yaxından bir daha tanıdım, sevdim. Mən Azərbaycan mədəniyyətinin pərəstişkarı olmaqla yanaşı həm də onun təbliğatçısı olmaq istərdim.

*Ən səmimi arzularla
Aram Xaçaturyan*

3 dekabr 1951-ci il. Moskva»

Q.Qarayevin məktubu isə Əfrasiyab Bədəlbəylinin ölümüylə bağlıdır:

«Möhtərəm Şəmsi, Əfrasiyabın ölümü məni dərinəndən sarsıtdı və mən sizin ailənin ağır dərdinə şərik oluram. Bilirəm, sən öz böyük qardaşını necə ürəkdən və bütün varlığını sevirdin. Və onun ölümü yəqin ən çox səni ağrıdır.

Əfrasiyab bizim musiqimiz üçün çox iş görüb. O Azərbaycanın ilk simfonik dirijoru idi. Respublikadan çox uzaqlarda belə tanınırdı. Musiqinin təbliğatçısı və bu sahədə maarifçi idi. Həm də o ictimai xadim və dəyərli alim kimi ad-san qazanıb. Əfrasiyabın bizim musiqi incəsənəti sahəsində əvəzsiz və misilsiz xidmətləri olub. Bir bəstəkar kimi onun ən böyük xidməti isə ondadır ki, Əfrasiyab ilk Azərbaycan baletini yaradıb. Həmin balet bizim milli mədəniyyət tariximizə əbədi olaraq həkk olunub. O bu əsər üzərində elə bir vaxtda çalışıb ki, o zaman nə bizim tamaşaçılar, nə də teatrlar belə bir əsəri qəbul etməyə hazır deyildilər. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, Əfrasiyab əsl yaradıcılıq iradəsi və inadla öz ideyasını həyata keçirməyə başladı. Bununla da elə bil gələcəyə yol açdı, digər müəlliflərə nümunə oldu və çox keçmədi ki, Azərbaycanda onun davamçıları meydana gəldi. İndi mənim təsəllim budur ki, son illər Əfrasiyabın qarşısına qoyduğu məqsədləri çox yaxşı hiss edirdim. Bir-birimizi artıq yaxşı başa düşür, qiymətləndirir və bir-birimizin qədrini bilməyə başlamışdıq. Çox xoğbəxtəm ki, "Söyüdlər ağlamaz" operasının uğurlu səhnə tələyində mənim də azacıq köməyim dəyib. Bu da özünün son illərində Əfrasiyaba bir təsəlli idi. Dostumuz Əfrasiyabın - müdrik, zarafatçı, inadkar, öz sənətinə bütün varlığı ilə sadiq olan bir insanın ölümü həqiqətən kədər doğurur və adamın buna inanmağı gəlmir...

Neyləməli, zaman və ölüm qapılarımızı inadla döyməkdədir. Ancaq biz heç də bununla barışa bilmərik. Mən səni bağırma basıram. Qoy Əfrasiyabın məzarı nurla dolsun, o rahat uysun. O çox zəhmət çəkib, çalışıb, vuruşub, yorulub. Onun rahatlığı indidən sonra başlayır.

**Sənin Qara Qarayevin
8 yanvar 1976-cı il. Moskva»**

İkinci, bir qədər müxtəsər məktubunda isə Q. Qarayev Şəmsi Bədəlbəyli, oğlu Fərhadın Lissabonda müsabiqə laureatı olmağı münasibətlə təbrik edir, yazır ki, ailənin sevincinə şərik olur və həm də Fərhadın Moskvada təhsili ilə bağlı fikirləşməyi məsləhət görür.

Fərhadın qazandığı uğurlar Şəmsi müəllimi ürəkdən sevindirirdi. O öz övladı ilə fəxr edir, çiçəyi çırtdayırdı...

...Teatr cəmiyyətində çalışdığım illərdə Bədəlbəyli ailəsilə yaxından tanış oldum və bu tanışlıq hardasa məndə... təəccüb doğurdu. Məsələn, Şəmsi müəllim böyük qardaşının keçmiş avdamları ilə çox nəzakətlə davranırdı. Yəni mən, Qəmər Almazadə və Leyla Vəkilovanı nəzərdə tuturam. Bunların hər ikisi öz növbəsində, hər halda adam yanında bir-birləri ilə çox hörmətlə davranırdılar. Yaradıcılıq sarıdan bəlkə də ürəklərində qışqancılıq ola bilsin ki, vardı. Amma sabiq "zövçələr" kimi bir-birlərinə qətiyyətlə mənfi münasibət bəsləməyirdilər. Əfrasiyab Bədəlbəylinin axırıncı arvadı gürcü qızı Yevgeniya deyirdi ki, bəstəkarın əvvəlki iki arvadından xeyir-dua albmış...

Fikir verirdim. Teatr cəmiyyətinin iclaslarında Barat Şəkinskayanın iki əvvəlkiəri Şəmsi Bədəlbəyli və Mehdi Məmmədov bir-birilə səmimi davranırdılar. Orası maraqlıdır ki, Barat Şəkinskayanın Şəmsidən olan qızı Rufa ata sarıdan Fərhadın, ana sarıdan Mehdi Məmmədovla Barat xanımın oğlu Elçinin bacısı düşürdü. Amma, belə baxanda Fərhadla, görkəmli səhnəqraf Elçin Məmmədov qan qohumu deyildilər. Elçin Məmmədov istedadlı rəssam olmaqdan savayı, həm də bacarıqlı aktyor idi. "Yeddi oğul istərəm"də və eləcə də mənim iki filmimdə - "Dədə Qorqud" və "Dantenin yubileyi"ndə çəkilmişdi.

Şəmsi Bədəlbəyli həyatsever, şux, əhlikef adam idi. Hətta mənə elə gəlir ki, həyata bir qədər yüngül münasibət bəsləyirdi, hər şeyi və hər kəsi yola verən bir şəxs idi. Halbuki nəsilkləkə başları çox əziyyət çəkmişdi. Kiçik qardaşı sürgün olunmuşdu. Əfrasiyabın, eləcə də

Şəmsinin başı üstündə həmişə qara buludlar dolaşdı. Amma bununla belə, Şəmsi yaşamaqdan ləzzət alırdı. Həyat onunçün bir bayram kimiydi. Bütün varlığı ilə özünü sevimli peşəsinə - özü də müxtəlif teatrlarda - Azdramada, Opera-balet teatrında rejissorluğa həsr etmişdi. Arada filarmoniyada direktor da

oldu. Amma bununla belə Şəmsinin başlıca fəaliyyəti Musiqili komediya teatrları ilə bağlıydı - həmin teatrdə o bir-birindən maraqlı tamaşalar hazırlamaqla, eyni zamanda bir sıra istedadlı aktyor nəslini yetişdirmişdi. Böyük aktrisa Nəsimə Zeynalova, onunla oyundaş olan görkəmli aktyorlar Lütfəli Abdullayev, Bəşir Səfəroğlu, onlar öləndən sonra isə Nəsimə xanımın bir səhnəni bölüşən Hacıbaba Bağrov və Siyavuş Aslan Şəmsi Bədəlbəylinin yetirmələridir. Vaxtilə Musiqili Komediya teatrında tamaşaya baxan Nazim Hikmət onların oyununa vurulmuş, həmin aktyorlarla və Şəmsinin özüylə dostluq etmiş, Lütfəli Abdullayevin qonağı olmuşdu. Nazim Hikmət belə yazırdı:

"Bakıda mənimçün ən gözəl kəşflərdən biri Musiqili komediya teatrları oldu. Mən o teatrdə ölməz əsərə - "Məşədi İbada" baxdım, sonra Səid Rüstəmovla Süleyman Rüstəmin "Durna" komediyasına tamaşa etdim. Mən rejissor Şəmsi Bədəlbəylinin, aktyorlardan Lütfəlinin və Qafarlının, Nəsimə Zeynalovanın pərəstişkarıyam".

Bu yerə çatanda mən dəfələrlə yazdığım, danışdığım tragikomik əhvalatı bir daha xatırlatmaq istərdim...

Teatr cəmiyyətinin xəttiylə Naxçıvana getmişdik. Orda nəzərdə tutulan bəzi tədbirlər keçirəndən sonra Muxtar respublikanın başqa bir rayonuna getməliydik. Amma məlum oldu ki, bizim nümayəndə heyətinin rəhbəri Şəmsi Bədəlbəyli nəşə nasazlıyıb, daha doğrusu ürəyi tutub. Şəmsi müəllim mənə öz otağına çağırıb dedi: "Mən gedə bilmirəm, o rayona gedən dəstəyə rəhbərlik elə".

Şəmsi müəllim yorğan-döşəkdə idi, özü də rəngi avazımızdı. Oğlu Fərhad da yanında idi.

Biz həmin rayona yola düşsək də, yarı canımız Şəmsi müəllimin yanında qaldı. Bizi qarşılayan rayon rəhbəri proqramımızı bəyan elədi və elə bu dəmdə kimsə ona yaxınlaşdı qulağına nəşə pıçıldadı. Katibin sifəti dəyişdi: bizimlə Naxçıvandan həmin rayona gələn vilayət komitəsinin katibi olan qadınla nəşə danışdı üzünü mənə tutdu.

- Görək tədbiri təxirə salaq, - dedi. - Hər halda gəlin bir nahar eliyək, sonra qayıdarsız Naxçıvana.

- Nə olub ki?

- Kişi vəfat eliyib.

- Nə danışsınız?

Mən sarsıldım.

- Mənə bir maşın verin, özümü Naxçıvana çatdırmalıyam.

- Anar müəllim, övvel bir tikə çörək kəsin, xırda bir banketimiz var, sonra yola düşərsiz.

- Nə banket? - deyə səsimi qaldırdım, - biz ailəlikcə yaxınıq. İndi onun yanında tək oğlu qalıb... Yox, mən mütləq getməliyəm.

Mən danışdıqca, hamının üzündə təəccüb gördüm. Hətta yerli rəhbərin və Naxçıvandan gələn vilayət katibinin çöhrəsində nəşə bir anlaşılmazlıq sezilirdi. Məsələ yalnız üstündən bir neçə dəqiqə keçəndən sonra açılır. Demə Allah şükür ki, ölənlər Şəmsi müəllim yox, ölkənin rəhbəri Çernenko imiş. Ona görə məsələdən xəbərdar olan adamlar mənim məsələyə belə ciddi yanaşmadığından, dünyadan köçmüş Baş Katiblə "ailəvi yaxın olmağımdan, onun yetim qalmış oğlu ilə dörd ortağı olmaq istəyimdən" çəşib qalıblarmış... Sözümdə onda yox... şübhəsiz ki, hər bir insanın ölümü kimlər üçünse itkidi və Çernenkoya da öz dinində Allah rəhmət eləsin. Biz Çernenkonun ölümünə sevinmirdik. Ona sevinirdik ki, şükür ki, Şəmsi müəllim sağ-salamatdı... Bu dəmdə Naxçıvandan gələn qadın katib lap kökündən vurdu: "Nə danışsınız, Anar müəllim? Allah göstərməmiş Şəmsi müəllim rəhmətə getşeydi, heç biz

banket təşkil elərdik? Bəyəm müsəlman döyülük?"

Bu sözləri eşidəndə istər-istəməz fikirləşdim ki, deyəsən artıq ölkənin həyatında yeni dövr başlanmaqdadı. Məyər sovet adamları, o cümlədən "partnomenklatura" Stalinin və hətta Brejnevlin ölümünə beləmi biganə qalardı? Deməli, insanların psixolojisində, ümumiyyətlə cəmiyyətin yaşayış tərzində hansısa dəyişmələr baş vermək üzərdir...

Çernenkonun ölümü ilə bağlı Moskvada yas mərasimi başlayanda Naxçıvanın bir rayonunda bizim kefiniz ala buluddaydı, - sevinirdik, zarafatlaşırdıq, gülürdük, danışırıq, sağlıqlar deyirdik. Görünür biz, taleyin hökmü ilə, öz çətin, ağır keçmişimizlə beləcə gülə-gülə ayrılırdıq. Amma onu da əlavə eləyim ki, köhnə sistemin əlamətləri hələ də özünü göstərməkdə idi. Məsələn, yaradıcılıq ittifaqları rəhbərləri hələ də partiyanın göstərişi ilə işdən çıxarılıb, göstərişlə də təyin olmurdu.

...1986-cı ilin noyabr ayında Teatr xadimləri İttifaqının növbəti qurultayı keçirildi. (İndi adı beləydi) Hər şey öz qaydası ilə gedirdi. Heç kəs, heç kəsdən heç bir dəyişiklik gözləməirdi. Şəmsi Bədəlbəylinin məruzəsini dinlədik, çıxışlar oldu. Seçki çatan əsnada Şəmsi müəllimi çağırdılar. O çıxdı və bir az keçəndən sonra rəngi avazımız halda zala qayıtdı. Şəmsi müəllimin çöhrəsindəki həmin ifadə indi də yadımdadır... Çəşqin yox, elə bil tamam özünü itirmiş haldaydı... O sözləri bir-birinə güclə caladırdı bəyan elədi: "Mən, bizim İttifaqın sədrliyinə Lütfiyar İmanovu təklif edirəm".

Üstündən beş ay keçəndən sonra - yəni 1987-ci ilin mayında Şəmsi Bədəlbəyli Allahın rəhmətinə qovuşdu...

Avqust. 2011
Zuğulba